

“AT-TAARRUF” VA “BAHRA-L-FAVOID” ASARLARINING QIYOSIY TARKIBIY TAHLILI

Sarvar U.Muxammadiyev

Farg’ona Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Abu Bakr Kalobodiy tomonidan yozilgan “At-Ta’arruf” va “Bahra-l-favoid” asarlari tahlil qilinadi. Kalobodiyning bu asarlari tasavvufning nazariy va amaliy jihatlarini o‘z ichiga olgan, shuningdek, o‘z davrida va keyinchalik ham keng e’tirof etilgan muhim asarlardir. “At-Ta’arruf” asari tasavvuf nazariyasini keng yoritib, o‘z davrida va keyinchalik ko‘plab olimlar tomonidan sharhlangan. Abu Bakr Kalobodiyning tasavvufni o‘z nazariy jihatlaridan tozalash va uni tushunishdagi yondashuvi, shuningdek, uning so‘fiylarning hayoti va axloqi haqida keltirgan fikrlari tasavvuf ilmiga katta hissa qo‘shgan. Ushbu maqolada Kalobodiy asarlarini va ularning ilmiy-madaniy ahamiyatini tahlil qilgan holda, tasavvuf ilmiga qo‘shgan ulkan hissa haqida xulosa chiqarilgan.

Kalit so‘zlar: Abu Bakr Kalobodiy, At-Ta’arruf, Bahra-l-favoid, tasavvuf, ilmiy tahlil, so‘fiylar, Sharq falsafasi, tasavvuf nazariyasi, hadislar, diniy-ma’rifiy asarlar.

KIRISH

Abu Bakr Kalobodiyning “At-Ta’arruf” va “Bahra-l-favoid” asarlarini o‘rganish, tadqiq etish, Movarounnahr ilmiy-madaniy, ma’rifiy-ma’naviy rivojlanish bosqichlarini chuqurroq bilish imkonini beradi. Chunki, uning “At-Ta’arruf” va “Bahra-l-favoid” asarlari o‘z davrida va keyingi zamonlarda ham mashhur bo‘lgan, keyingi davrlarda Sharq hamda G‘arb olimlarining e’tiborini tortgan. “At-Ta’arruf” tasavvuf tarixi, tasavvuf nazariyasiga bag‘ishlangan mukammal asar sifatida ilm ahliga yaxshi tanish. Abu Bakr Kalobodiy ushbu mufassal yozilgan asari bilan tasavvuf olamida o‘z davrida tasavvufning nazariy masalalarini chuqur o‘rgandi. Tasavvufni unga xos bo‘lmagan tushunchalar, rasm-rusum va boshqa turli bid’atlardan tozalashga harakat qildi va bunga erishdi. G‘arb olimi Ulrix Rudolf “Al-Moturidiy va Samarqand sunniylik ilohiyoti” nomli kitobida “tasavvuf nazariyasi va amaliyotiga oid “At-Ta’arruf” asari muallifi buxorolik Abu Bakr Kalobodiy X asrda o‘zini ilohiyot

nazariyalarining chuqur bilimdoni sifatida namoyon etgan”¹, – deya ta’kidlaydi. Darhaqiqat, keyingi davr hakim va so‘fiylari Abu Bakr Kalobodiyning mazkur asariga yuqori baho berishgan, jumladan, Shayxu-l-ishroq “Ovorifu-l-ma’orif” asarining muallifi Yahyo Suhravardiy Maqtulga nisbat beriluvchi “Agar at-Ta’arruf bo‘lmaganida, tasavvufni bilmagan bo‘lar edik”, – degan ibora ko‘p allomalarga nisbat beriladi. Bugangi kungacha yetib kelgan “At-Ta’arruf li mazhabi ahli-t-tasavvuf” (“Tasavvuf ahli mazhabi bilan tanishtrish) asari o‘z nomi bilan tasavvufni tanishtirish kitobi hisoblanadi. Abu Bakr Kalobodiy ilohiy ma’rifatni himoya qilish, yoyish va tasavvufning nazariy-ijtimoiy tomonini rivojlantirishda alohida xizmat ko‘rsatdi. Mazkur qo‘lyozma asar nafaqat Markaziy Osiyoda balki, butun islom olamida birinchi umumlashtiruvchi nazariy-tarixiy manba hisoblanadi. Unda tasavvuf tarixi, so‘fiylar hayot tarzi, mashhur so‘fiylar haqida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan. Mazkur asar, tasavvufni fan sifatida rivojlantirishdagi birinchi yozma manbalardan biridir. Asarda Abu Bakr Kalobodiy o‘zidan ko‘ra ko‘proq o‘sha soha allomalarining so‘zlarini keltirgan. Asarda sahih hadislardan foydalangan. Ularni keyinchalik “Bahra-l-favoid” asarida to‘plagan. At-Ta’arruf asariga ko‘plab sharhlar yozilgan: Mulla Muhammad Olim Shoshiy “Sharhi Ta’arruf”, Alauddin Ali ibn Ismoil Tabriziy “Sharhul-Qodiy”, “Sharhi Abdullah ibn Muhammad Ansoriy Hiraviy”, “Sharhi at-ta’arruf” Imom Ismoil ibn Muhammad ibn Abdulloh Mustamliy Buxoriy, Xoja Muhammad Porso ham bu asarga sharh yozgani manbalarda ta’kidlanadi. Abu Bakr Kalobodiy “At-Ta’arruf”ning muqaddimasida kitobning yozilish sabablariga to‘xtalib, “Shu vaziyat meni qo‘lga qalam olib, tasavvuf ahlining tariqatlarini ushbu kitob orqali ko‘rsatib berishga majbur etdi. Qalamim bilan imkoni boricha kashf etdim, zohiriy ilm vositasi ila ishoratlarni tushunmaydiganlar va iboralarini anglamaydiganlar uchun izoh berdim”, – deb yozadi. Shu bilan birga ushbu kitobga shuning uchun ham “Tasavvufni tanishtirish kitobi” deb nom qo‘ydim. Kitobni yozishdan oldin hoziq va mohir musanniflarning kitoblariga murojaat qildim va mashoyixlar bilan birga yashab, ular haqida ustozlardan so‘rab, haqiqiy ahli hollar to‘g‘risidagi hikoyalarni ham o‘qib chiqdim, – deb yozadi.

Abu Bakr Kalobodiy “At-ta’arruf” kitobining qo‘lyozma nusxalaridan biri O‘zRFA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida 3154-V raqami ostida saqlanmoqda. Qo‘lyozma kolofonidagi ma’lumotga qaraganda, u hijriy 415 yili (milodiy 1025 y.) ko‘chirilgan bo‘lib, kotibning nomi ko‘rsatilmagan. Abu Bakr

¹ Улрих Рудолф. Ал-Мотурудий ва Самарканд суннийлик илоҳиёт мактаби. Тошкент, 2002. – Б. 121.

Kalobodiyning 991 yilda vafot etganini e'tiborga olinsa, mazkur qo'lyozma muallif vafotidan 34 yoki 35 yil o'tgach ko'chirilgan bo'ladi. Bu esa, qo'lyozma qadimiy ekanidan dalolat beradi. Qo'lyozma ta'liq va nasta'liq (devoniy) xatlarida aralash ko'chirilgan bo'lib Abu Bakr Kalobodiy yashagan davr ta'liq xatidan nasta'liq xatiga o'tish davri bo'lgan. Ko'p o'rinlarda xarflarning nuqtalari qo'yilmagan. Kitob betlanmagan va 90 varaqdan iborat. Mazkur qo'lyozma bo'yicha, asar muqaddima va 63 bobdan iborat. Mazkur qo'lyozma 4 ta asarni o'zida jamlagan bo'lib, Payg'ambar (s.a.v.)ga salovot aytib axloq-odobga oid hadislar keltirilgan, ammo kitob nomi qayd etilmagan. Bu hadislar “Bahra-l-favoid” asariga kirgan hadislar turkumidan bo'lishi mumkin. Yana bir kitob “At-toj fi-l-me'roj” (Me'roj to'g'risida toj kitobi) deb nomlangan bo'lib, unda payg'ambar me'rojining haqiqati to'g'risida fikrlar yuritilgan. Undan so'ng “At-Ta'arruf”ning qisqa ko'chirilgan nusxasi va oxirida “Ba'zi kishilar uchun simo” (eshitish), – deb nomlangan risola ham mavjud. “At-Ta'arruf”ning eng oxirgi nashrini 1992 yilda arab olimi Ahmad Shamsiddin Livanda amalga oshirgan. Mazkur manba O'zbekistonda mavjud. U muqaddima, 75 bob, asarning qismlari va nomlanishi hamda mundarijadan iborat. Bu kitob sal biroz o'zgacha nomlangani bilan farq qiladi, ya'ni “At-Ta'arruf li-mazhabi ahli-t-tasavvuf” (“Tasavvuf ahli mazhabi bilan tanishish”)². Kitob boblarining nomlanishida ham farq bor, qo'lyozmada tushirib qoldirilgan ba'zi boblar to'ldirilgan.

Abu Bakr Kalobodiy so'fiylik tarixiga nazar solar ekan, bunda eng avvalo so'fiyona tafakkurning muhim jihatlari e'tibor qaratadi. U so'fiylarning olam, Alloh to'g'risidagi, insonning zohiriy va botiniy olami, vahiy va aql, odam fe'llari xususidagi doimiy ilohiy qarashlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning oraliq yo'lini topishda mantiqiy mutanosiblik bo'lishi to'g'risidagi fikrni ilgari suradi. Buni o'sha davr nuqtai-nazaridan hanafiycha tafakkurning mag'zi desa ham bo'ladi.

Mutasavvif o'zining mashhur “At-Ta'arruf” asarida nafaqat tasavvuf ta'limotining muammolarini balki so'fiylarning o'zi kim degan savolga ham javob beradi va so'fiylarni quyidagicha ta'riflashga harakat qiladi: “So'fiy – ularning zohiriy ahvoliga berilgan ta'rifdir. Zero, so'fiylar – bir qavmdirki, ular dunyodan yuz o'g'irgan, vatanlaridan chiqib ketgan, o'z qavmlari yo'lida hijrat qilgan, shaharlarda oh (voh) chekib yurgan, o'zlarini ochlikka majbur etgan va jismlarini juda nozik qilgan, dunyodan hech narsa olmaganlar. Ramag'da jonni saqlash uchun yeganlar. Ular o'z

² Abu Bakr Kalobodiy At-tasavvuf li-mazhabi ahli-t-tasavvuf. Abu Bakr Kalobodiy. Tashkent: G'ulistan nashriyoti, 1992. 200-bet.
Abu Bakr Kalobodiy. At-tasavvuf li-mazhabi ahli-t-tasavvuf. Tashkent: G'ulistan nashriyoti, 1992. 200-bet.

vatanlaridan chiqib ketishgani uchun g‘ariblar deb nom olishgan. Safarda ko‘p bo‘lishgani uchun sayohatchilar deb nomlanishgan. Ularning qishloqlarga bo‘lgan sayohatlari va zarurat paytida g‘orlarga kirib ketishlarini shahar ahli “Shakfatiya” deb atashgan. “Shakfatiya” lug‘atda g‘or yoki shunga o‘xshash joylarga berilgan nomdir”³. Abu Bakr Kalobodiy bu boradagi fikrini davom ettirib, so‘fiy so‘zining kelib chiqishining etimologiyasiga quyidagicha izoh beradi: “Safo, safva, sof, suffa deyilgani bilan ma‘nosi so‘fiylikdir. Mana shu sufiyadagi “f” yoki “vov”, harfi kelsa ham ma‘no o‘sha. “Vov”lik bo‘lishi ham joiz. Sofiya degani tillarda ishlatib kelayotgan kalimadir. Agar bu kalima suf-jun lafzidan olinadigan bo‘lsa, lafz o‘z o‘rnida bo‘ladi va lug‘at bo‘yicha ham to‘g‘ri hisoblanadi”⁴. Mazkur tahlildan Abu Bakr Kalobodiyning har bir arabiy so‘zning etimologiyasini juda yaxshi biladigan tilshunos olim ekani ham ko‘zga tashlanadi. U so‘fiylarning jundan ust-bosh kiyishlari payg‘ambarlarning ust boshlariga havasdandir”⁵, – deb ta’kidlaydi.

Yuqorida keltirilganidek, ahli hollarning libosi jundan bo‘lishi ham ularning payg‘ambar kiyimlariga havaslaridan hisoblanib, Muhammad (s.a.v.) kishilarning chaqiriqlariga jundan to‘qilgan kiyim kiyib borganliklari hadislarda keltiriladi. Abu Muso Ash‘ariy aytadi: “Nabiy (s.a.v.) jundan kiyinar edilar va eshakka minib, faqir-kambag‘allarning chaqiriqlariga kelardilar”⁶. Abu Bakr Kalobodiy Allohning birligiga alohida o‘rin beradi va tavhid, Haqning yakka-yu yagonaligini tushuntirishda Haqning azaliy sifatleri orqali uni nazariy jihatdan tushuntirishga harakat qiladi. Artur Jon

Research Science and Innovation House

³21. ص. 1992. بيروت. تعليق عليه أحمد شمس الدين. بيروت. 1992. – ب. 21.

⁴O‘sha asar.-B.18.

⁵O‘sha asar.-B. 19.

⁶O‘sha asar . -B.17.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

Arberri⁷ “At-Ta’arruf”ga qilgan The Doctine of the Sufis⁸ nomli ingliz tilidagi tarjimasi muqaddimasida Abu Bakr Kalabodiyning shuhrati “At-Ta’arruf” ustiga bino bo‘lgan deydi. Ushbu asar ta’lif etilishi ko‘p o‘tmay tasavvuf bo‘yicha qimmatli asar sifatida qabul qilindi va unga ko‘plab sharhlar bitildi. Asar qanchalar qadrlangani yorqin tasvirini Suhravardiy Maqtul (587/1191)ning qo‘p iqtibos keltiriladigan so‘zida ko‘rish mumkin: Ta’arruf bo‘lmaganida tasavvufni bilmagan bo‘lar edik. Hoji Xalifa kitob haqidagi xulosasida to‘rtta sharhni sanab o‘tadi:

- 1) Abu Bakr Kalabodiyning o‘ziniki Husn at-Tasarruf;
- 2) Abdulloh ibn Muhammad Ansoriy Haravi (481/1088);
- 3) Alouddin Ali ibn Ismoil Qonaviy (729/1329);
- 4) Ismoil ibn Muhammad ibn Abdulloh Mustamliy Buxoriy (973-1043).

“Husnu-Ta’arruf” nisbatini Abu Bakr Kalabodiy o‘ziga berishda xato qildi, chunki bu Qonaviyning sharhi nomidir. Bu borada Hoji Xalifa boshqa o‘rinda e’tirof etadi. Ehtimol xato aslida Abu Bakr Kalabodiyning o‘zi ham ba’zi o‘rinlarda iqtibos keltirgan tushunishda mushkullik tug‘diruvchi gap va satrlarni sharhlaganidan kelib chiqqan. Ansoriyning sharhi yo‘qolgan, shu sabab noma’lumligicha qoldi. Qonaviyning sharhidan bir necha qo‘lyozmalar saqlanib qolgan, aniqrog‘i Venada, kechki ammo yaxshi saqlangan nusxasi, va ayni shu parchalardan Ali ibn Ahmad Manufi Berlinda saqlanadigan yagona nusxani tayyorlagan. 710/1310-yildan avval yozilgan Mustamliyning sharhi ham huddi shunday saqlanib qolgan bo‘lib u forscha, Abu Bakr Kalabodiyning asl matnidan keyin forscha tarjima bilan yozilgan⁹.

⁷Djon Artur Arberri (12-may 1905, Portsmut Angliya Gempshir grafligi – 2 oktabr 1969, Kembrijd) nufuzli britaniyalik sharshunos. Sermahsul arab, fors tili va Islomiy tadqiqotlar olimi. U Portsmut Grammatika Maktabi va Pempbrouk Kolleji, Kembrijda tahsil olgan. Uning ingliz tiliga Qur‘onning tarjimasi, The Koran Interpreted, g‘ayrimusulmon olim tomonidan yozilgan eng mashhur tarjima bo‘lib, akademik doirada keng e’tirof qozongan. Avvalroq, Misrdagi Qohira Universitetining Mumtoz adabiyotlar bo‘limi raisi, Arberri vataniga qaytgach Hindiston Ofisining Kutubxonasida assistent kutubxonachi bo‘lib ishladi. Urush davrida Liverpoolda pochta-nazoratida xizmat qildi, sal o‘tmay London Universitetining Senati Uyida joylashgan Axborot Vazirligiga stajirovkaga yuborildi. 1944-1947 yillarda Alberri London Universitetidagi Sharqshunoslik va Afrika Tadqiqotlari maktabining fors tillari kafedrasiga boshliq etib tayinlandi. Keyinchalik Kembrijd Universitetida unga Sir Tomas Adamning Arab tili Professori unvoni berildi, undan tashqari 1947-yili o‘zining Kembrijdagi Pembrouk Kollejida 1969-yilga qadar faxriy ustoz bo‘lib qoldi. U Buyuk Britaniya, Kembrijdagi Eseshn Perish qabristoniga rafiqasi (kelib chiqishi Ruminiyalik) Sarina Simon Alberti (1900-1973) bilan dafn etilgan. U bilan ilk bor Qohirada uchrashib keyinchalik 1932-yili Kembrijda turmush qurgan. Qolaversa, Alberti Rumiyning ijodini g‘arb ommasiga o‘zining saralangan tarjimalari orqali tanishtirgani va o‘rta asr Andalus arab she‘riyatining antologiyasini tarjima qilish bilan alohida e’tiborga molik. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Arthur_John_Arberri

⁸Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug‘atdagi ma’lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo‘yilgan.

⁹Arthur John Arberry. Doctrine of Sufis: Translated from the Arabic of Abu Bakr al-Kalabadhi. Cambridge, At the University press. 1935. 10-13-pgs.

A.J.Arberri "At-Ta'arruf"ga qilgan tarjima asariga nega aynan The Doctrine of Sufis deya nom qo'yganiga kitobida izoh qoldirmagan. Ehtimol bu jumboqqa, lug'at kitoblariga murojaat qilish orqali javob topilar. Arab tilidan التعرف so'zi tarjima qilinganida "tanishmoq", "tanishib chiqmoq"; "tanimoq", "bilib olmoq" degan ma'nolarni anglatadi. Ammo, A.J.Arberri "doctrine" so'zini ishlatdi. "Doctrine" Kembridj izohli lug'atida: a belief or set of beliefs, especially political or religious ones, that are taught and accepted by a particular group:

– Christian doctrine

–The president said he would not go against sound military doctrine. Tarjimasi: Biror g'oya yoki g'oyalar tizimi, ayniqsa ma'lum bir guruh tomonidan o'rganilgan va qabul qilingan siyosiy yoki diniy g'oya yoki g'oyalar tizimi.

Nasroniylik doktrinasi. Prezident aytishicha, u sog'lom aqlga muvofiq keluvchi doktrinaga qarshi chiqmas edi.

O'zbek tiliga "doktrina" so'zi: e'tiqod, ta'limot, tariqat, aqida, madrasa, mazhab degan ma'no beradi. (Arabcha-inglizcha Maoniy lug'ati).

Arabcha, التعرف esa ingliz tilida: ascertain; get to know; identify; know; realize; recognize; seek to ascertain; try to know kabi so'zlar bilan tarjima qilinishi mumkin. Ammo, yakka holda yuqoridagi so'zlar التعرفning ma'lum bir jihatigina yoritib, uning to'liq ma'nosini qamray olmaydi.

Balki shu sabab, o'z sohasining ilg'or vakili bo'lgan Artur Djon Arberri kitob nomini, "e'tiqod", "ta'limot", "tariqat", "aqida", "madrasa", "mazhab" ma'nolarini beruvchi "doctrune" so'zini ishlatishni ma'qul topgan, va quruq so'zma-so'z tarjimadan ko'ra mohiyatga etibor qaratishni tanlagan. Qolaversa doctrine so'zi kitobning asl nomidagi "mazhab" ma'nosini ham anglatadi, bu ham bizga Arberri kitob nomini tarjima qilishda naqadar muvaffaq bo'lganini anglashga yordam beradi.

Zero kitob nomini o'zbek tiliga "Tasavvuf ahlining mazhabini anglash" deb tarjima qilsa ham bo'ladi. Inglizcha nomni esa The Doctrine of the Sufis – "Tasavvuf ahlining ta'limoti, mazhabi(ni anglash – tarjimon)" tarzida ma'no berish mumkin.

Artur Jon Arberri At-Ta'arrufga qilgan The Doctine of the Sufis¹⁰ nomli ingliz tilidagi tarjimasi muqaddimasida Kalobodiyning shuhrati At-Ta'arruf ustiga bino bo'lgan deydi. Ushbu asar ta'lif etilishi ko'p o'tmay tasavvuf bo'yicha qimmatli asar sifatida qabul qilindi va unga ko'p olimlar tomonidan sharhlar bitildi.

¹⁰Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug'atdagi ma'lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo'yilgan.

Abu Bakr Kalobodiy arab tilini juda mukammal bilgan. Shu ma’nodada uning arab tili grammatikasidagi old qo‘shimchalardan foydalanib Haqning yagonaligini ifodalovchi qarashlari diqqatga sazovor:

U “an¹¹(عن)ga muvofiq emas, Unga “ila” (إلى)¹² yopishmaydi, “Fi” (في)¹³ Unga mos kelmaydi. “Iz” (إذ)¹⁴ Uni to‘xtatolmaydi. “In” (إن)¹⁵ U bilan maslahatlasholmaydi. “Favqa” (فوق)¹⁶ Unga soya sololmaydi, “Tahta” (تحت)¹⁷ Uni ko‘tarolmaydi, “Haza” (هذا)¹⁸ Unga muqobil bo‘laolmaydi, “Inda” (عند)¹⁹ U bilan raqobatlasha olmaydi. “Xalfa” (خلف)²⁰ Uni ololmaydi, “Amama” (أمام)²¹ Uni chegaralay olmaydi, “Qabla” (قبل)²² Uni zohir qilolmaydi, “Ba’da” (بعد)²³ Uni foniy qilolmaydi, “Kull” (كل)²⁴ Uni jamlay olmaydi, “Kana” (كان)²⁵ uni vujudga keltira olmaydi, “Laysa” (ليس)²⁶ Uni yo‘qotolmaydi.

Uni maxfiylik to‘sa olmaydi. Barcha hodisot (yangidan bor qilingan narsalar)ni Uning qadimligi, yo‘qlikni Uning borligi, g‘oyani Uning azaliyati taqdim qildi. Agar Uni “qachon” desang, U vaqtni o‘zi yaratgan. Agar Uni “ilgari” desang, “ilgari” Undan keyin yaratilgan. Agar uni “U” desang, “u” harfini va tovushini ham Uning o‘zi yaratgan. Agar Uni “qanday” desang, Uning zotining qandayligi har qanday vasfdan hijoblangan, ya’ni Uni tavsiflab bo‘lmaydi. Agar Uni “qaerda” desang, makonni ham

¹¹ ‘an – old ko‘makchi, o‘zbek tilida ajratish, bo‘lish ma’nolarini anglatadi. Bu erda Alloh bo‘laklardan iborat emasligi aytilmoqda.

¹² Ila – old ko‘makchi, o‘zbek tiliga “ga” ya’ni jo‘natish kelishigi qo‘shimchasini ifodalaydi. Bu erda Allohning intihosi, nihoyasi yo‘qligiga ishora qilinmoqda.

¹³ Fi – arab tilida makonni anglatuvchi olmosh. Bu erda Allohning makondan tashqarida ekani nazarda tutilgan.

¹⁴ Iz – arab tilida zamoni anglatuvchi olmosh. Bu erda Allohning zamondan tashqari ekani aytilmoqda.

¹⁵ In – o‘zbek tilida “agar”, arab tilida shubha, gumon ma’nolarini ifodalaydi. Bu erda Alloh har qanday shubha, gumondan xoli ekani nazarda tutilgan.

¹⁶ Favqa – o‘zbek tilida “ust”, “tepa” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohdan yuqori narsa yo‘qligi aytilmoqda.

¹⁷ Taxta – o‘zbek tilida “ost”, “tag” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohni biror narsa ko‘tarib turmasligi, U biror narsa ustiga turmasligi sifatlanmoqda.

¹⁸ Hiza – o‘zbek tilida “qarshi”, “muqobil” ma’nosini ifodalaydi.

¹⁹ Inda – o‘zbek tilida “huzurida”, “oldida”, “yaqinida”, “vaqtida”, kabi ma’nolarni anglatadi. Bundan tashqari “qarshilik ko‘rsatish” ma’nosini ham ifodalaydi. Bu erda Allohga raqobat qila oladigan narsalarning mavjud emasligi aytilmoqda.

²⁰ Xalfa – o‘zbek tilida “orqa tomon”, ma’nosini ifodalaydi. Bu erda Allohning orqasi bo‘lmasligi aytilmoqda.

²¹ Amama – o‘zbek tilida “Old tomon” ma’nosini ifodalaydi. Bu erda Allohda old tomon yo‘qligi aytilmoqda.

²² Qabla – o‘zbek tilida “ilgari” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohning ilgari bo‘lgani, “ilgari” so‘zi ham ifodalab, tushuntirib berolmasligi aytilmoqda.

²³ Ba’da – “keyin” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohni keyin ham bo‘lishi “keyin” so‘zi tushuntirib berolmasligi ta’kidlanmoqda.

²⁴ Kull – “barcha”, “hamma” ma’nolarini beradi. Bu erda mazkur so‘z bilan Allohning zotini bandalar tushuna olmasligi nazarda tutilmoqda.

²⁵ Kana – “bo‘lmoq” fe’li. Allohni bor bo‘lgani va bo‘lishligini “bo‘lmoq” fe’li ifodalay olmasligi aytilmoqda.

²⁶ Laysa – “emas” fe’li. Yo‘qlik ma’nosini anglatadi. Bu bilan Alloh mutlaqo yo‘q bo‘lmasligi, doimo mavjudligi ifodalangan.

Uning vujudi taqdim qilgan. Agar U nima? desang, barcha nimalarni Uning mohiyati bayon qilib bergan. Bir vaqtning o‘zida ikki xil sifatda jamlanmaydi va shu ikki xil sifat bilan ham zid kelmaydi. U o‘z huzurida Botindir. O‘z pardasi ichida Zohirdir. Uning zohirligi botin, botinligi zohir, yaqinligi uzoq, uzoqligi yaqindir. Ana shu sifatlar bilan xalq (yaratilgan) qilinganlarning Unga o‘xshashligi mutlaqo man qilingan.

Uning fe’li (ishi) bajarishlik bilan emas, Uning tushunishi muloqot bilan emas, Uning hidoyati imo bilan emas. Himmatlar U bilan bellasha olmaydi, fikrlar Unga aralasha olmaydi. Uning zotiga takyif (o‘zgarish) yo‘q, Uning fe’liga taklif yo‘q.

Uning sifatleri o‘zgarimas (chunki o‘zgarish yaratilganlarga xos), Uning ismlari almashmas, U azaliy shunday edi va shundayligicha qoladi. U avvaldir, oxirdir, zohirdir, botindir va U barcha narsani bilguvchidir, Unga o‘xshash biror narsa yo‘q, U o‘ta eshituvchi va o‘ta ko‘rguvchidir.

XULOSA

Abu Bakr Kalobodiy nazarida tavhid ilohiy nur sari olib boruvchi ilmdir, ya’ni Haqning yakka-yu, yagona vujud deb bilmoq va shu birlikka intilishdir.

Abu Bakr Kalobodiy Haqning birligini (tavhidni) tasdiqlovchi to‘rtta uslubiy prinsiplarni ilgari surgan:

1. Haqni yaratilganlar anglay olishidan poklash va sifatlar o‘rtasidagi tenglikni tark etish.

2. Haqqa nisbatan sabab qo‘llamaslik, ya’ni Haq sababga ega emas. Chunki sababga ega narsa oqibatdir. Sabab esa oqibat yo‘qolishi bilan yo‘qoladi. Agar sabab abadiy bo‘lsa, oqibat ham abadiy bo‘lishi kerak.

3. Haqni farqlovchi va xayol qiluvchi deb o‘ylamaslik, chunki farqlash yaxshi va yomonni ajratishga zararni bartaraf qilib, foydaga erishishga muhtoj bo‘lganlar sifatidir.

4. Xaqqa nisbatan o‘xshashlikni ikki ma’noda qo‘llamaslik birinchidan, Haq bandalar qiyosiga muhtoj emas, Haq yagona uning o‘xshashi yo‘q. Ikkinchidan, Haq o‘xshashiga muhtoj emas, chunki ma’lumni noma’lum bilan taqqoslash mumkin emas.²⁷

Yuqoridagi “at-Ta’arruf”dan keltirilgan fikrlarga e’tibor qaratilsa, Abu Bakr Kalobodiyning nafaqat tasavvuf ilmini chuqur idrok qila olishi balki, uning kalom ilmi

²⁷ Абу Бакр Калободий Ат-Таъарруф.Тарж. Отақул Мавлонқул ўғ‘ли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент. G‘.G‘улом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002 – Б.114.

masallaridagi salohiyatini ham ko‘rish mumkin. Shu nuqtai nazardan uning ushbu asarini qomusiy asarlar sirasiga kiritish mumkin.

References

1. Улрих Рудолф. Ал-Мотурудий ва Самарканд суннийлик илоҳиёт мактаби. Тошкент, 2002. – Б. 121.
2. Абу Бакр Калободий Ат-таъарруф ли-мазҳаби аҳли-т-тасаввуф. Аҳмад Шамсиддин. Байрут. 1992.
3. Абу Бакр Калободий Ат-таъарруф ли-мазҳаби аҳли-т-тасаввуф. Қайта нашр. Аҳмад Шамсиддин. Байрут. 1992. – Б. 21.
4. Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug‘atdagi ma’lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo‘yilgan.
5. Arthur John Arberry. Doctrine of Sufis: Translated from the Arabic of Abu Bakr al-Kalabadhi. Cambridge, At the University press. 1935. 10-13-pgs.
6. Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug‘atdagi ma’lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo‘yilgan.
7. Абу Бакр Калободий Ат-Таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғ‘ли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент. G‘.G‘улом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002 – Б.114.

**Research Science and
Innovation House**